

Field : Historical Studies

Type : Review Article

Received: 11.03.2016 - *Accepted*: 23.04.2016

Osmanlı Devleti'nde Engellilerin İstihdamı ve Saray Teşkilatında Dilsizler¹

Nejla GÜNAY

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, Tarih Eğitimi
Anabilim Dalı, Ankara, TÜRKİYE

E-Posta: ngunay@gazi.edu.tr

Öz

Dilsizler, Osmanlı sarayının Enderun kısmında görev yaparlardı. Osmanlılardan önceki devletlerin hükümdar saraylarında da bulunan sadık olarak yetiştirilmiş bu görevlilerin istihdamında; hükümdar, hanedan üyeleri ve devlet adamlarının güvenlik problemi olmadan devlet işlerini konuşup, konuşulanları da gizli tutulma arzusu rol oynamış olmalıdır. Enderun'daki görevlilerden nezaket ve terbiyeden sonra aranan en mühim konu sükûnetti. Bu sebeple saraya alınan gençlere işaretle konuşma öğretilirdi. Hatta işaret diliyle uzun hikâyeler anlatabilen saray hizmetkârları bulunmaktaydı. Padişah kimseyle konuşmadığından Padişahın hemen önünde dilsizler dururdu. Dilsizler, Seferli koğuşuna bağlıydılar. Kıdemli olan dilsizler. "Başdilsizlik"e yükselebilirdi. Dilsizlerin özel uniformaları ve merasim kıyafetleri vardı. Önceleri sadece sarayda istihdam edilen dilsizler, Osmanlı yönetim şeklinde meydana gelen değişikliklerden sonra Babıali, Meclis-i Has gibi yerlerde gizli meselelerin görüşülmesi sırasında kullanıldı. Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar Babıali'de bir dilsiz hademe vardı.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Saray, Enderun, dilsiz

¹ This article was presented in the 5th International Science, Culture and Sport Conference, which was held in Kazakhstan from 13th to the 15th of April, 2016.

The Deployment of the Handicapped in the Ottoman Empire and the Role of the Speechless in the Palace

Abstract

The speechless used to serve in the Ottoman palace school. In the deployment of the speechless that were raised to be loyal, who were also deployed in the palaces of the states that came before the Ottoman Empire, the driving force should have been the fact that the state secrets that were discussed among the emperor and the ministers need to be kept a secret. Quietness was one of the most important traits that was sought from the servants serving in the palace school along with kindness and decency. Therefore, the young men that were taken into the palace were firstly taught the sign language. In fact, there were even servants who could tell long stories using the sign language. Because the emperor did not talk to anyone, the speechless used to stand right in front of him. The speechless were attached to the Seferli ward. Qualified speechless could even become the “principal speechless”. The speechless had special uniforms and ceremonial clothing. The speechless whom at first was deployed only in the palace also started to be hired in places such as the governmental building and the parliament during the discussions of private matters after the changes that took place in the Ottoman administration. There was even a speechless janitor in the governmental building until the breakdown of the Ottoman Empire.

Keywords: Ottoman Empire, Palace, Palace School, Speechless

Giriş

Enderun, Osmanlı sarayının yönetici kadrolarının yetiştirildiği bölümüdür. Devşirme sistemiyle toplanan çocukların sarayda eğitildikleri ve kabiliyetlerine göre yükselme imkânlarının bulunduğu bir yerdir. Enderun'da disipline çok önem verilirdi. Bu, kısa sürede Osmanlı saray protokolünün oluşmasına yol açmıştır.² Enderun Mektebi'nde eğitim gören içoğlanları hizmet ve derece itibarıyla çeşitli odalara ayrılırlardı, bu odalar en aşağıdan başlayarak şu şekildedir:

1-Büyük ve küçük odalar

2-Doğancı Koğuşu

3-Seferli Odası

4-Kiler Odası

5-Hazine Odası

6-Has Oda

Sultan I. Ahmet döneminde Büyük Oda'ya bağlı olan bazı görevliler bir araya getirilerek kendilerine yeni bir koğuş verildi. Seferli Odası olarak bilinen bu koğuşta sadece Seferliler değil; külhancılar, hamamcılar, müzisyenler, güreşçiler gibi bazı görevliler kalıyordu.³ Hâne-i seferli de denilen bu koğuşu Dördüncü Murat Revan Seferi'ne giderken 1635'te daha da geliştirdi. Burada oda halkına yüksek dereceli tahsil verilirdi. Bu koğuşta bulunan içoğlanları önceleri Enderun halkının çamaşırlarını yıkayıp düzenlemekle görevlendirilmişti. Fakat daha sonra seferli koğuşunun teşkilatı genişletildi ve burası bir zanaat, sanat ve spor mektebi hâline getirildi. Saraydaki; musikişinaslar, hanendeler, kemankeşler, pehlivanlar, berberler, hamamcılar, tellaklar burada toplandı ve âlim, şair ve musikide mahir birçok kişi bu koğuşta yetiştirildi. Soyтары denen "dilsiz ve cüceler" de Seferli koğuşunda eğitim alırdı. Dilsizler, kelimenin Farsça karşılığı olan bizebân adıyla da anılırdı. Doğuştan sağır ve dilsiz olan siyah veya beyaz hadımların en zekilerinden seçilen ve saraya hizmet etmesi için yetiştirilen bu zümre mensupları esas olarak Seferli koğuşuna bağlıydılar.⁴ Seferli Koğuşu'nda 100 kadar genç eğitim görürdü.⁵

Sarayda bulunan dilsizlerin merkezi Seferli Koğuşu olmakla beraber diğer odalarda da Kiler-i Hassa Başdilsizi, Kiler-i Hassa Dilsiz Eskisi, Hazine-i Hümayun Dilsiz Eskisi, Has Oda Bizebânı, Harem-i Hümayun Bizebânı gibi dilsizler vardı. Fakat Seferli Koğuşu'ndaki "Bizebân Başı" dilsizlerin en büyüğüydü. Dilsizler sarayda ne kadar kıdemli olurlarsa olsunlar koğuş zabıtlığıne yükselemezlerdi. Sadece eskilik itibarıyla "Başdilsizlik"e yükselebilirlerdi.⁶ Başdilsizlerde "Has Odalılık" rütbesi vardı. Başdilsizler, bayramlarda ve Cuma günleri bol yenli ustafeden ağır kaftan üzerine bol yenli kontuş kürk ve başına Has Odalılara mahsus düz kaş tabir olunan kavuk giyer ve beline de donluk şal kuşanırdı. Ayrıca

² İlber Ortaylı, *Osmanlı Sarayı'nda Hayat*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2012, s. 100-103.

³ Gülru Necipoğlu, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar*, çev. Ruşen Sezer, YKY, İstanbul 2007, s. 155.

⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, TTK, Ankara 1988, s.311; Ortaylı, *Osmanlı Sarayı'nda Hayat*, s. 105.

⁵ Mehmet İpşirli, "Enderun", *Diyanet İslam Ansiklopedisi(DİA)*, cilt 11, s.186. (ss185-187)

⁶ Ülker Akkutay, *Enderun Mektebi*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1984, s.91-92.

altın köstekli, mücevherli bıçak takınırdı.⁷ Başdilsiz arzu ederse Has Odalılara mahsus ödenekle emekli olma hakkına sahipti. Emekli olmayı istemeyenler ömrü oldukça başdilsizlikte kalabilirdi. Diğerleri saraydan ayrılmaları lazım geldiğinde Enderun ağaları gibi 20'şer akçeyle çıkardı.⁸

Osmanlılardan önceki devletlerin hükümdar saraylarında da bulunan bu görevlilerin istihdamında hükümdara, hanedan üyelerine ve devlet adamlarına hizmet etmeleri dolayısıyla güvenlik zafiyeti olmaması ve devlet işleriyle ilgili müzakerelerin dışarıya yansıtılmaması arzusu rol oynamış olmalıdır. Dilsizlerin Osmanlı sarayına alınmaları Fatih Sultan Mehmet veya Yıldırım Bayezit dönemine rastlamaktadır.⁹ Osmanlı sarayının tüm mensupları gibi Enderunlulardan da nezaket ve terbiyeden sonra sükûnet içinde olmaları beklenirdi. Saraya alınan gençlere dilsizler gibi işaretle konuşması öğretilirdi. Bu işaret diliyle uzun hikâyeler anlatabilen saray hizmetkârları vardı. Yüksek sesle konuşmak akıl almaz bir terbiyesizlik olarak kabul edilirdi ve bağırانlar saraydan çıkarılırdı.¹⁰ Padişah, sarayda kimseyle konuşmazdı ve bu sebeple Padişahın hemen önünde dilsizler dururdu.¹¹ Fatih Sultan Mehmet, rikâb¹² günlerinde huzurda dilsizlerden başka kimse bulunmaması usulünü koymuştu.¹³

II. Mahmut'un 1814 yılında Gülhane Köşkü'nde Sadrazam Rauf Paşa ve Şeyhülislam Zihni Molla ile yaptığı yaklaşık bir saatlik görüşme sırasında içeride sadece dilsizler kalmış ve hizmeti onlar görmüştü.¹⁴

Saraydaki Dilsizlerin Sayısı ve Görevleri

Hazine, kiler ve seferli odalarına tayin edilecek oda şeflerinin üçü de Has Odalılar arasından seçilirdi. Ayrıca Enderun koğuşlarındaki odaların her birinde üç veya beş dilsiz ile her odada başdilsiz denen daha kıdemli bir dilsiz bulunurdu.¹⁵ P.Rycaut'a göre XVII. yüzyıl ortalarında sayıları kırk olan dilsizlerin¹⁶ aynı yüzyılın ortalarında Harem'de bir, Has Oda'da iki, Hazine Koğuşu'nda yedi, Kiler Koğuşu'nda dört, Seferli Koğuşu'nda ise on bir olmak üzere yirmi

⁷ Osmanlı sarayında giyim şekli statüyü belirlerdi: Sarayın Has Oda gibi bölümlerinde görev yapanlar değerli atlas, ipek ve kemha kaftanlar giyerler ve onlar "kaftanlı" şeklinde adlandırılırdı. Daha alt odalarda bulunanlar basit çuha elbiseler giyerlerdi ve onlar da "dolamalı" şeklinde isimlendirilirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Necipoğlu, *15. ve 16. Yüzyılda*, s. 155.

⁸ İsmail H. Baykal, *Enderun Mektebi Tarihi*, I. Cilt, İstanbul 1953, s.63-64.

⁹ Abdülkadir Özcan, "Dilsiz", *DİA*, cilt 9, s.304.

¹⁰ Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, cilt 6, Ötüken, İstanbul 1994, s. 279.

¹¹ M. Miles, "Signing in the Seraglio: mutes, dwarfs and jestures at the Ottoman Court 1500-1700", *Disability&Society*, Vol. 15, No. I, 2000, p.123.

¹² Rikâb, ; "Üzengi" demektir. Pişgâh, huzur anlamlarına da gelir. Osmanlılarda padişahın maiyeti anlamında "Rikâb-ı Humayûn" şeklinde kullanılırdı. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, cilt III, MEB Yayınları, İstanbul 1983, s. 44. Bu ağalar, padişahın atının yanında yürüme hakkı bulunan imtiyazlı kişilerdi. Bkz. Muhammed Şahin, *Osmanlı Tarihi ve Uygarlığı*, Sonçağ Yayınları, Ankara ty, s. 337.

¹³ Baykal, *Enderun Mektebi Tarihi*, s.63.

¹⁴ Hafız Hızır İlyas Ağa, *Tarih-i Enderun&Letaif-i Enderun 1812-1830*, çev. Cahit Kayra, Güneş Yayınları, İstanbul 1987, s. 104.

¹⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray*, s.330. *Koçi Bey Risâlesi*, sad. Zuhuri Danışman, Kültür ve Turizm Bak. Yay, Ankara 1985, s. 113.

¹⁶ Saraydaki dilsiz sayısı değişkendi. Örneğin bu sayının 50-60 olduğu konusunda bkz. Miles, *Signing in the Seraglio*, p.126.

beş kişi kadar oldukları anlaşılmaktadır. Dilsizler buldukları koğuşun amirinin nezaretinde o koğuşun günlük hayat düzeni içinde yaşarlardı. Taklitçilikte usta olan dilsizler padişah musahipliğine ayrılır ve cüceler gibi çeşitli soytarılıklarla padişahı eğlendirirlerdi. Dilsizlerin asıl vazifesi padişah kapısında nöbet tutmak, hükümdarın sadrazam veya şeyhülislam ile görüştüğü zamanlarda iç hizmette bulunmak ve padişah haremdeyken kapı beklemektir.¹⁷ Saraydaki dilsiz sayısının 50-60 kadar olduğunun söyleyen Santuri Ali Ufki Bey, musahip dilsizleri görevleri ve yaşantıları açısından diğer dilsizlerden ayırmaktadır ve dilsizlerin durumunu şu şekilde açıklamaktadır: “*Bu doğuştan dilsiz kişiler büyük ve küçük odalarda yatar ama gündüzleri Ağalar Camii’nin¹⁸ önünde otururlardı. Padişahın maaş bağlatıp ihsanlarda bulunduğu, saraydan çıkmış diğer dilsizler onların ziyaretine gelir; sağır dilsiz dilini gençlere öğretirlerdi. Bunun için gençlere masallar anlatırlar, Kur’an okurlar, Peygamberlerin adlarını ve dilsiz dilinin her türlü inceliklerini ifade eden söyleşiler yaparak onları yetiştirirlerdi.*”¹⁹

Dilsizlerin özel üniformaları ve merasim kıyafetleri vardı. Cuma günleri ve bayramlarda bol yenli istufeden ağır kaftan üzerine bol yenli kuntoş kürk giyerler, başlarına Has Odalılara mahsus “düz kaş” denilen işlemeli kavuk takarlar, bellerine donluk şal kuşanırlardı. Ayrıca bellerinde altın köstekli, mücevherli bıçak taşırlardı. Normal günlerde de başlarına, sol tarafına sırmadan uzunca bir dil resmi bulunan kısa takke, sırtlarına öteki koğuş mensuplarının giydiği kaftan ve dolama giyerler, bellerine donluk şal kuşanırlardı. Dolamaları gül, şeftali veya menekşe renkli çuhadan yapılırdı. Dilsizler evlerine gidince öteki ağalar gibi başlarına paşalı kavuğu giyerler, bellerine donluk şal kuşanırlardı. Başdilsizlikte nanpare alanların, yani belli bir tahsisat veya musahiplikle çerağ²⁰ buyrulanların öteki musahipler gibi bayramlarda ve Cuma günleri arkalarına bol yenli kürk, başlarına ise yine paşalı kavuğu giymeleri adetti.²¹ Bunlar başlarına sırma işlemeli serpuş giyerler²² ve altın köstekli mücevherli saat de takarlardı.²³ Osmanlı sarayında, padişahların vefatlarında matem elbisesi giyilerek üç gün²⁴ veya bir hafta süren yas tutulurdu. Bu süre zarfında siyah gömlek giyilir ve siyah sarık sarılırdı. Kanunî Sultan Süleyman vefat ettiği zaman devlet erkânı matem elbisesiyle şala sarınmıştı. Solak ve peykler başlarındaki sorguçları çıkarıp börtükleri üstüne

¹⁷ Özcan, *Dilsiz*, s.304. Enderun odalarındaki dilsiz sayısı sabit değildi, duruma göre değişebilirdi. İkinci Mustafa döneminde sarayda istihdam edilen dilsizlerin sayısı ve odalara göre dağılışı için bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, cilt I, s.163.

¹⁸ Has Oda’nın yanında günümüzde Topkapı Sarayı Kütüphanesi’nin bulunduğu bina Enderun Ağalar Camii’dir. Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılan cami, saray içindeki en eski ve en büyük camidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Salih Gülen, *Bilinmeyen Yönleriyle Topkapı Sarayı*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2011, s. 94; Ortaylı, *Osmanlı Sarayı’nda Hayat*, s. 95.

¹⁹ *Albertus Bobovius ya da Santuri Ali Ufki Bey’in Anıları Topkapı Sarayı’nda Yaşam*, Sunan ve Notlayanlar: Stephanos Yerasimos ve Annie Berthier, çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul 2002, s. 29.

²⁰ Çerağ; resmî dairelerde maaşa geçmeğe ve emekli edilmeye çerağ olmak denirdi. Bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, cilt I, s. 352.

²¹ Başçavuş, Başdilsiz, Başçüce gibi saray görevlilerinin kıyafetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tayyazâde Ahmed Atâ, *Tarih-i Atâ Bey Tarihi*, cilt I, y.y., t.y., s.283.

²² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray*, s.330.

²³ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, s.237.

²⁴ Ahmet Refik Altınay, *Kadınlar Saltanatı*, TVYY, İstanbul 2011, s.53.

peştamal dolamışlardı. Çavuşlar, çeşnigirler ve diğer ağalar karalar sarmış, dilsizler de çullar giyip yas tutmuşlardı.²⁵

Osmanlı sarayında zekice tavırlarıyla dikkat çeken dilsizler padişah ve diğer devlet erkânıyla özel işaretlerle anlaşılır ve dertlerini gayet güzel anlatırlardı.²⁶ Padişahların saraydaki ağalar, vezirler ve beğlerbeğleri arasından seçilen ve musahip denilen maiyetleri vardı. Zarif, nüktedan ve hazır cevap olan bu kişilerin sözlerinden ve sohbetinden istifade edilirdi. Bunların arasında cüce, dilsiz ve siyah hadım ağalarından seçilmiş musahipler de bulunurdu. Sekiz veya dokuz kıdemli dilsiz Has Oda'da kalırdı. Çünkü onlar her zaman padişahla gülüp oynarlar; padişah onlara hokkabazlık yaptırarak veya şadırvanın suyu içinde taklalar attırarak eğlenir; şakalarından hoşnut kaldığında onlara akçeler veya sikkeler atar ve onların bu paralar üzerine atılmasını, birbirleriyle dövüşerek toplamasını zevkle izlerdi. Padişah bu eğlenceyi daha da artırmak istediğinde hem dilsizleri hem cüceleri getirtirdi. Bu kişiler arasında hem dilsiz, hem cüce hem de hadım olanlar varsa onların değeri çok daha fazla olurdu.²⁷ Hükümdar şehir gezmelerine çıktığında çil para dağıtmak görevi de dilsizlere verilmişti.²⁸

Padişahla çok vakit geçirdikleri için musahiplerin mütalaalarının padişahlar üzerinde etkisi olurdu. Hatta bu durum zaman zaman sadrazamları müşkül duruma sokardı.²⁹ Padişaha musahiplik yapan dilsizlerin saray içinde itibarları yüksekti ve onların hizmetine verilmiş görevliler vardı. Örneğin Süleyman Paşa, sarayda helvacılar sınıfındayken padişahın musahibi Dilsiz Tavşan Ağa'nın hizmetinde bulunmuş ve bu sayede 1669 yılında Çavuşbaşı, daha sonra da Fazıl Ahmet Paşa'nın kethüdası olmuştu.³⁰

Saraydaki dilsizler, bazen çok önemli görevleri yerine getirirlerdi. Bu görevlerden biri de hanedan mensuplarının öldürülmesiydi. Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mustafa ihanet töhmetiyle, bu gibi kararları yerine getirmeye alışkın dilsiz kölelere yay kirisiyle boğdurulmuş, şehzadenin bağırıp çırpınması sonucu değiştirmemişti.³¹ Hatta sayıları yedi olan bu dilsizler, Sadrazam İbrahim Paşa'nın idam edilmesinde görev alan kişilerdi.³² Hammer, III.Mehmet'in tahta çıktığında kardeşlerinin katledilmesi görevinin yine dilsizlere verildiğini ve bunun idam sırasında yaşananların ve şehzadelerin karşı koyuşlarının gizli kalmasının arzu edilmesinden kaynaklandığını söyler.³³

Dilsizlerin diğer bir görevi padişahı eğlendirmek ve hoş vakit geçirmesini sağlamaktı. Sultan II. Selim döneminde, saray dilsizlerinin padişahı eğlendirmek için kar üstünde dans ettiği söylenir.³⁴ Öte yandan padişahların dilsizlerle çok vakit geçirmesini, onların devlet işlerinden

²⁵ Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Saray, s.55.

²⁶ Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri, s.237.

²⁷ Albertus Bobovius ya da Santuri Ali Ufki Bey'in Anıları, s. 30.

²⁸ Baykal, Enderun Mektebi Tarihi, s.64.

²⁹ Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Saray, s.75.

³⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt III, kısım 2, 3. Baskı, TTK, Ankara 1982, s.425.

³¹ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, çev.kont. Kemal Beydilli, cilt 3, Yeditepe, İstanbul 2009, s.115. Krş. *Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, cilt II, Şehir Matbaası, İstanbul 1958, s.903.

³² Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, çev. Mehmet Ata Bey, haz. Mümin Çevik&Erol Kılıç, Cilt 3, İkra Okusan, İstanbul 1990, s.

³³ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, cilt 4, s. 227.

³⁴ Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s.147, 157.

iyice uzaklaşmaya başlamaları şeklinde yorum yapılmasına sebep olabilirdi.³⁵ I. Ahmet'in de dilsizlere karşı zaafı vardı. Sultan gittiği her yere mutlaka dilsizleri de götürürdü. Dilsizler padişahın emirlerini tereddütsüz yerine getirirlerdi. Bu bazen bir vezirin ya da herhangi bir görevlinin sessizce öldürülmesi şeklinde de olabilirdi.³⁶

Dilsizler, padişah ve devlet erkânı ile özel işaretlerle anlaşır, verilen emirleri ustalıkla ve en kısa sürede gerekli yerlere ulaştırırlardı. Bu bakımdan padişahın gizli emirlerini arz ağaları da denen Dârüssaade Ağasına, Kapı Ağasına, Silahdar Ağaya, Başçuhadar vb kişilere çok defa bunlar tebliğ ederdi. Enderun büyüklerinin dilsizlerle padişah arasında cereyan edecek birer işaretleri vardı.³⁷ Bu özellikleri sebebiyle oldukça rağbet gören dilsizlerin en kalabalık ve etkili oldukları dönem III. Murad'ın saltanatı zamanıdır.³⁸ Öyle ki Sultan Üçüncü Murat, maiyetindeki cüce, dilsiz ve hadım ağalarının, kendisinin tahttan indirileceği telkiniyle iki sene saraydan hiç dışarı çıkmamış, Cuma namazına bile gitmemiştir.³⁹ Yine bu dönemde önceden savaşlarda yararlılık göstermeleri karşılığında kendilerine tımar toprağı tevcih edilen askerlerin hakkı olan tımarlar onlara verilmeyip saray dilsizlerine ve harem çengilerine verilmeye başladı.⁴⁰ Hâlbuki 1596'dan önce tımar ve zeametler, daima beylerbeyi tarafından tevcih olunur ve saray buna müdahale etmezdi. Tımar ve zeamet sahipleri hakkında şikâyet söz konusu olursa görevden azloluurlardı. Tımarlar ve zeametler ancak iki zeamet sahibiyile on tımar sahibinin şahitliğiyle nesebini ispat eden sipahi çocuklarına verilirdi. Cüceler, dilsizler ve sarayın diğer hizmetlileri ulufeli⁴¹ oldukları için hiçbir vakit tımar ve zeamet alamazlardı.⁴² Koçi Bey risalesinde dilsiz ve cücelere tımar ve zeamet verilmeye başlanmasını eleştirerek bunu da devletin duraklamasının sebeplerinden biri olarak değerlendirmektedir.⁴³

Dilsizler, Sultan İbrahim ve IV. Mehmet döneminde devlet işlerinde etkili bir rol oynamışlardır. IV. Mehmet döneminde dilsizler yabancı elçilerin kabullerinde de yer alabilmişlerdir. 1666 yılında Rus elçilerinin kabul töreninde ve 1668'deki Hollanda elçisinin kabulünde saray dilsizleri padişahın maiyeti arasında yer aldı.⁴⁴ Saray dilsizlerinin devlet işlerine karıştıkları belirlenirse hemen uygun bir maaşla saraydan çıkarılırlardı. Kabahatleri çok büyük olduğu takdirde de sürgüne gönderilirlerdi.⁴⁵ Sarayda dilsizlerin başına istenmeyen bir olay gelmesi durumunda ailelerine her türlü yardım yapılır ve maaş bağlanırdı.⁴⁶

Nöbette olmadıkları zamanlarda Ağalar Camii önünde toplu olarak bekleyen dilsizler, kendi aralarında işaretle konuşurlardı. Bu konuşma sadece belli şeyleri anlatmaktan ibaret olmayıp masal, hikâye anlatma, günlük olaylarla dinî ve hukukî konuları tartışma derecesine

³⁵ IV. Murat'ın dilsizlerle vakit geçirmesini bu şekilde değerlendiren bir görüş için bkz. Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, ed. Erhan Afyoncu, cilt 4, Yeditepe, İstanbul 2011, s. 17,

³⁶ Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s. 340–341.

³⁷ Akkutay, *Enderun Mektebi*, s.92.

³⁸ Özcan, *Dilsiz*, s.305.

³⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray*, s.88. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s. 159.

⁴⁰ Altınay, *Kadınlar Saltanatı*, s.63.

⁴¹ Ulufe, kapıkulu askerlerine üç ayda bir ödenen maaş. Ayrıntılı bilgi için bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, cilt III, s. 544-548.

⁴² Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, cilt 4, s. 362.

⁴³ Koçi Bey Risalesi, s. 37, 96.

⁴⁴ Bkz. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, cilt 6, s.164, 185.

⁴⁵ Akkutay, *Enderun Mektebi*, s.93.

⁴⁶ Hafız Hızır İlyas Ağa, *Tarih-i Enderun*, s. 99.

varabilirdi.⁴⁷Tayyazâde Ahmet Atâ Bey, disizlerin genel olarak çok zeki olduklarını ve içlerinde okuma yazma bilenler bulunduğunu ifade etmektedir.⁴⁸ Dilsizler ve cücelerden bazıları boş zamanlarını genellikle saraydaki Ağalar Camii'nden hamamlara kadar uzanan revakta geçirirler ve gün boyu çalışırlardı. Bunlardan bazıları değişik sitillerde sarık sarmayı öğrenirken bazıları da tıraş etmek, tırnak kesmek gibi konularda uzmanlaşmışlardı.⁴⁹

Sürekli sarayda ve padişahın yakınında yaşamaları dilsizlerin devleti ilgilendiren birçok konu hakkında bilgi sahibi olmalarına yol açardı. Bu da onların önemli devlet meselelerinde etkin rol oynamalarına sebep olabilirdi. Mesela Sultan II. Ahmet döneminde sadrazam Fazıl Mustafa Paşa'nın başarılarını kıskanan bazı devlet adamları ve kızlar ağası, padişaha sadrazamı görevden aldırma için bazı uydurma haberler verirler. Kızlar ağasının bu yalan bilgileri sultana söylediği sırada, kapı perdesini tutan Dilsiz Mehmet Ağa, bunların dudak ve el hareketlerinden sadrazama komplo kurulduğunu anlar. Bunun üzerine Fazıl Mustafa Paşa'ya giderek durumu anlatır. Dilsiz daha sözünü bitirmeden Baltacılar Kâhyası son hızla sadrazama gelir ve sultanın kendisini saraya çağırıldığını bildirir. Bunun üzerine sadrazam Dilsiz Mehmet Ağanın doğru söylediğini anlar ve gerekli tedbirleri alır.⁵⁰Bundan başka bazı olaylar da saraydaki diğer görevlilere de Enderun'daki eğitimleri sırasında "dilsiz lisanı" veya "dilsizce" adı verilen işaret dilinin öğretildiğine dair ipuçları vermektedir.⁵¹ Nitekim sert idareciliğiyle tanınan Sultan IV. Murat, bostancıbaşı Duçe'ye memleketindeki bütün Ermenilerin idam edilmesine dair bir emir verince bu emrin uygulanmasının imkânsızlığını gören Bostancıbaşı kendince çözümler üretmeye çalışır ve kıyafet değiştirerek Divan'a katılır. Duçe'yi hemen tanıyan Bayram Paşa bu garip durumun bir sebebi olduğunu düşünerek Duçe'yi hemen içeriye alır. Bayram Paşa Duçe'ye saray dilsizlerinin lisaniyla göz ucundan süratli bir bakış atfederek "Ne var?" diye sorar. Duçe dişlerini sıkarak; yine o lisanla cevap verir ki bu işaret "Padişah çok hiddetli!" demektir. Bunun üzerine Bayram Paşa nefer kıyafetindeki Duçe'ye yanına gelmesini işaret eder, o da aldığı kanlı emri ona söyler. Kazaskerler durumdan haberdar edilir ve onlar Padişahı ikna ederek bu emirden vazgeçirirler.⁵² Tavernier, dilsizlerin dilinin sarayda normal dil kadar iyi anlaşılır olduğu ve padişahın da çocukluğundan beri bu dili çok iyi anladığı ve alışık olduğundan bahseder. Yine IV. Murat döneminde sarayda padişahın haberi olmadan yapılan bir iş dilsizlerden birinin olayı arkadaşına kendilerine has dille anlattığı sırada padişah tarafından fark edilmiş ve bu sayede olay ortaya çıkarılmıştır.⁵³

Enderun içerisindeki hiyerarşide yer alan "Başdilsizlik" Enderun'da yapılan yeniliklere paralel olarak 1830 yılında, Seferli Odası'nda bulunan ve "Bargir Dilsiz" olarak bilinen "Başdilsiz" in saraydan çıkmasından sonra kaldırıldı. Onun altındaki dilsizlere de bargir, beygir gibi lakapların takılmaması emredildi.⁵⁴Önceleri sadece sarayda istihdam edilen dilsizler, daha sonra Babıali'de, özellikle XIX. yüzyılda Meclis-i Has'ta gizli meselelerin

⁴⁷ Özcan, *Dilsiz*, s.305,

⁴⁸ Tarih-i Atâ, s.171.

⁴⁹Jen-Baptiste Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*, Ed: Necdet Sakaoglu, çev. Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s.80.

⁵⁰ Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, çev. Özdemir Çobanoğlu, cilt 3, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980, s.211-212.

⁵¹ Hafız Hızır İlyas Ağa, *Tarih-i Enderun*, s.223.

⁵² Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, cilt 5, s.191.

⁵³ Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı*, s.152-154.

⁵⁴ Hafız Hızır İlyas Ağa, *Tarih-i Enderun*, s.347.

görüülmesi sırasında da kullanılmaya başlandı. Özellikle vükela görüşmelerinin gizli kalması için böyle bir yol izlendi. Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar Babıâli'de bir dilsiz hademe vardı.⁵⁵ II. Abdülhamit de hükümdarlığı sırasında bazı gizli haberlerin saraya ulaştırılmasında veya saraydan dışarıya emirlerin iletilmesinde dilsizlerden faydalanmıştır.⁵⁶

1819 yılında İstanbul'a gelen Fransa elçisi Vicomte de Marsellus hatıralarında II. Mahmut tarafından kabulü sırasında sarayda siyah ve beyaz dilsizler gördüğünden bahsetmektedir. Bazı belgelerden anlaşıldığına göre cariyeler arasında da cüceler ve dilsizler vardı. Kalfalığa yükselen cariyelerin kendilerine mahsus dilsiz hizmetçileri olurdu ve bunlar arasında ustalığa yükselenlere rastlamak da mümkündü. Haremde de dilsiz cariyeler bulunduğu yönünde belgeler vardır ve bu cariyeler erkeklerde olduğu gibi haberleşmede ve eğlence işlerinde görevliydi. Hareme lüzumlu şeylerin getirilmesi veya bazı haberlerin dışarıya ulaştırılması dilsizler aracılığıyla yapılırdı.⁵⁷

Saraydaki dilsizler işaret dilinde ustalardı ve her şeyi bilirlerdi. Genç dilsizlere, yaşlı olanlar hikâyeler anlatarak onların dillerini geliştirirlerdi. Öte yandan sarayda kendileri için ayrılan bölümde otururken de dillerini geliştirmeye yönelik çalışmalar yaparlardı. Dilsizler şehzadelerin huzurundayken de kendi işaret dillerini kullanırlardı. Bu durumda dilsizlerin usta çırak ilişkisi içinde eğitildikleri anlaşılıyor. Bazı dilsizlere işaret dili camilerde öğretilirdi. Dilsizler 1500'den önce Osmanlı mahkemelerinde de görev almakta ve gizli kalması istenen oturularda kullanılmaktaydı.⁵⁸ Sağır ve dilsizler için devlet ödenek ayırır ve bu ödenekten ihtiyaç sahiplerine yardım ederdi.⁵⁹ Bu kişilere bazen maaş bile bağlanırdı.⁶⁰

Dilsizler çalışmak için veya başka sebeplerle yaşadıkları yerden kolaylıkla ayrılabilirler, bazen başka yerlere yerleşebiliyordu. Bu esnada zaman zaman adli olaylara karışabiliyorlar ve üzücü sonuçlar ortaya çıkabiliyordu. Mesela Yanya'da kaybolan dilsiz İsmail, bir süre sonra Üsküdar'da dolaşırken bulundu ve durum Yanya'da kendisini arayan yakınlarına 15 Mayıs 1911 tarihinde Üsküdar Polis Müdürü tarafından bildirildi.⁶¹ Benzer bir olay 1911 yılında Uşak kazasının Ali Fakihler köyü civarındaki Hacı Halil Değirmeni'nde meydana geldi. Değirmende amele olarak çalışan Kudüslü Dilsiz Mehmet, köyün sakinlerinden Gök Ahmet oğlu İbrahim tarafından bilinmeyen bir sebeple katledildi. Olaydan sonra kaçan İbrahim kısa süre sonra yakalanarak tutuklandı.⁶² Bir başka olay da İstanbul'da yaşandı. 18 Ağustos 1915 günü saat 6 civarında İngiliz Karargâh-ı Umumiye Erkân-ı Harp yüzbaşlarından Mr. Bas'ın bindiği 11 numaralı terazine, Kartal ile Pendik arasında yolun 23. kilometresinde hat

⁵⁵ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, s.163, 237.

⁵⁶ Özcan, *Dilsiz*, s.305.

⁵⁷ Çağatay Uluçay, *Harem II*, TTK, 2. baskı, Ankara 1985, s.8, 15, 141.

⁵⁸ Miles, *Signing in the Seraglio*, p.126-128.

⁵⁹ Mesela Bizebân Salih, durumunu anlattığı dilekçesiyle sadaret makamına başvurmuş ve kendisine 100 kuruş ödenmişti. Bkz. **Başbakanlık Osmanlı Arşivi** (BOA), Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemî (DH), MKT; 2615/73 (1326.Ş.30). Benzer bir ödenek Malatya'da ailesiyle birlikte muhtaç bir şekilde yaşayan Dilsiz Muhittin için de ayrılmıştı. Bkz. BOA. DH. MKT; 1102/4 (1324. Ca. 29).

⁶⁰ Mesela Yakovalı Dilsiz Şakir'e muhtacin tahsisinden maaş bağlanması hakkında bkz. BOA. Babıâli Evrak Odası (BEO), 3304/247770 (1326. R. 1). Eyüp'te oturan dört kardeşe aynı ödenekten 60 kuruş maaş bağlanması hakkında bkz. BOA. DH. MKT; 1198/11 (1325.Ş.3).

⁶¹ BOA. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Kısım-ı Adli Kalemî (DH. KADL); 17/14 (1329. Ca. 16).

⁶² BOA. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemî Belgeleri (DH. EUM. AYŞ); 31/94 (1338. Ca. 18).

çavuşlarından Hüseyin Ağa'nın 23 yaşlarında bulunan oğlu dilsiz-sağır Fikri'ye çarparak başından ağır bir şekilde yaralanmasına yol açtı. Fikri daha sonra vefat etti.⁶³

Osmanlı Devleti, XX. yüzyılın başlarında, eğitimle ilgili olarak dünyadaki yenilikleri takip etmeye çalışmaktaydı. Özel eğitim konusu da bu kapsamdaydı. Bu amaçla 1904 yılında âmâ, dilsiz ve sağırlara yönelik eğitim verecek bir okul açılması planlandı. Okulun idaresi için miri çiftliklerinden birinin ayrılması öngörülse de bu yeterli olmadığından bağış yapmak isteyenlerin bu okula bağışta bulunabileceği bildirildi. Ayrıca bu işin hızlandırılması için memur maaşlarından her ay 1/100 nispetinde bir kesinti yapılması ve bu paranın okul için harcanmak üzere Osmanlı Bankası'nda toplanması hususunda ferman buyuruldu.⁶⁴ Hükümet, bu konuyla ilgili olarak dünyada neler yapıldığını da takip etmek arzusundaydı. Dilsiz ve âmâların durumlarının ne şekilde iyileştirileceğini ele alan ve Ağustos 1905'te Belçika'da düzenlenecek olan milletlerarası bir konferansa Osmanlı Devleti de davet edildi. Hükümet, konferansa katılmayı uygun bulmakla beraber Belçika'ya bu iş için görevlendirilecek birini göndermektense Belçika'da bulunan Osmanlı Elçiliği görevlilerinden uygun olan birisinin toplantıya katılmasını ve toplantıda alınan kararları bildirmesini münasip gördü. Konuyla ilgili alınan Meclis-i Vükela kararı adı geçen elçiliğe bildirildi.⁶⁵

Sonuç

Osmanlı sarayında devlet adamlarının yetiştirildiği Enderun'da engelliler de istihdam edilmekteydi. Özellikle dilsizlerin sarayın çeşitli birimlerine yerleştirildiği görülmektedir. Dilsizler, Enderun'un Seferli Koğuşu'nda bulunurdu. Ancak diğer odalarda da dilsizler görevlendirilirdi. Sarayda sessizlik ve sükûnet önemsendir. Bu nedenle padişah ve diğer görevliler işaretlerle birbirleriyle anlaşabilecek şekilde eğitim alırlar ve "dilsizce" şeklinde tabir edilen işaret dilini öğrenirlerdi.

Dilsizler sarayda çeşitli işlerde görevlendirilebilirlerdi. Bunlardan bir kısmı padişaha musahiplik etmek ve padişahı eğlendirmekle vazifeli olurdu. Bir kısmı da gizlilik gerektiren işlerde kullanılırdı. Padişahın özel görüşmelerinde ve devletin gizli kalması tercih edilen işlerin görüşüldüğü toplantılarda hizmetler dilsizler tarafından yapılırdı. Ayrıca dilsizlere zaman zaman önemli kişilerin infazını gerçekleştirme mesuliyeti verilirdi.

XIX. yüzyılda saray teşkilatında çeşitli değişiklikler yapıldı. Buna paralel olarak dilsizlerin işlevi değişti. Dilsizlerin, Babıâli ve Mebusan Meclisi'nde istihdam edilmeye devam edildiği görülmektedir.

XX. yüzyıl başlarında da dilsiz ve sağırların eğitimi için bir okul açıldığı ve bu konuyla ilgili dünyadaki gelişmelerin takip edildiği görülmektedir.

⁶³ BOA. DH. EUM. AYŞ; 62/69, (1340. Z.14).

⁶⁴ BOA. DH. MKT; 2606/42 (1322. B. 9).

⁶⁵ BOA. İrade Hariciye (İ. HR); 397/40 (1323.C.11).

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA) Belgeleri

Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemi (DH), MKT; 2615/73 (1326.Ş.30).

BOA. DH. MKT; 1102/4 (1324. Ca. 29).

BOA. DH. MKT; 1198/11 (1325.Ş.3).

BOA. DH. MKT; 2606/42 (1322. B. 9).

BOA. İrade Hariciye (İ. HR); 397/40 (1323.C.11).

BOA. Babıali Evrak Odası (BEO), 3304/247770 (1326. R. 1).

BOA. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Kısım-ı Adli Kalemi (DH. KADL); 17/14 (1329. Ca. 16)

BOA. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi Belgeleri (DH. EUM. AYŞ); 31/94 (1338. Ca. 18).

BOA. DH. EUM. AYŞ; 62/69, (1340. Z.14).

Akkutay, Ü. (1984). Enderun Mektebi, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Albertus Bobovius ya da Santuri Ali Ufki Bey'in Anıları Topkapı Sarayı'nda Yaşam, Sunan ve Notlayanlar: Stephanos Yerasimos ve Annie Berthier, çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul 2002.

Altınay, AR. (2011). Kadınlar Saltanatı, TVYY, İstanbul BAYKAL, İsmail H.; Enderun Mektebi Tarihi, I. Cilt, İstanbul 1953.

Gülen, Salih; Bilinmeyen Yönleriyle Topkapı Sarayı, Kaynak Yayınları, İstanbul 2011.

Hafız Hızır İlyas Ağa,(1987).Tarih-i Enderun&Letaif-i Enderun 1812-1830, çev. Cahit Kayra, Güneş Yayınları, İstanbul

Hammer, JV (1990). Büyük Osmanlı Tarihi, çev. Mehmet Ata Bey, haz. Mümin Çevik&Erol Kılıç, Cilt 3, İkra Okusan, İstanbul 1990.

İpşirli, M. "Enderun", *Diyanet İslam Ansiklopedisi(DİA)*, cilt 11, ss. 185-187.

Jorga, N. (2009). Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, çev. Nilüfer Epçeli, çev.kont. Kemal Beydilli, cilt 3, Yeditepe, İstanbul

Kantemir, D. (1980). Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi, çev. Özdemir Çobanoğlu, cilt 3, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara

Koçi Bey Risâlesi, (1985). sad. Zuhuri Danışman, Kültür ve Turizm Bak. Yay, Ankara

Miles, M. (2000). "Signing in the Seraglio: mutes, dwarfs and gestures at the Ottoman Court 1500-1700", *Disability&Society*, Vol. 15, No. I.

Necipoglu, G. (2007). 15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar, çev. Ruşen Sezer, YKY, İstanbul 2007.

Ortaylı, İ. (2012). Osmanlı Sarayı'nda Hayat, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul

Özcan, A. "Dilsiz", *DİA*, cilt 9, ss. 304-305.

- Öztuna, Y. (1994). Büyük Osmanlı Tarihi, cilt 6, Ötüken, İstanbul
- Pakalin, MZ. (1983). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt I, MEB Yayınları, İstanbul
- Resimli-Haritali Mufassal Osmanlı Tarihi, cilt II, Şehir Matbaası, İstanbul 1958.
- Şahin, M. Osmanlı Tarihi ve Uygarlığı, Sonçağ Yayınları, Ankara ty.
- Tavernier, J-B. (2007). 17. Yüzyılda Topkapı Sarayı, Ed: Necdet Sakaoğlu, çev. Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul
- Tayyazâde Ahmet Atâ; Tarih-i Atâ, y.y, t.y.
- Uluçay, Ç.(1985).Harem II, TTK, 2. baskı, Ankara 1985.
- Uzunçarşili, İH. (1988). Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı, TTK, Ankara
- Uzunçarşili, İH. (1982). Osmanlı Tarihi, cilt III, kısım 2, 3. Baskı, TTK, Ankara
- Zinkeisen, JW. (2011). Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, çev. Nilüfer Epçeli, ed. Erhan Afyoncu, cilt 4, Yeditepe, İstanbul 2011.